

BAĞDAŞIKLIK VE KUTADGU BİLİG’DE SÖZCÜK BAĞDAŞIKLIĞI

Şirvan Kalsın*

Giriş

1069-1070 yılında Balasagunlu Yusuf tarafında Karahanlı Türkçesiyle yazılmış olan Kutadgu Bilig “bir siyasetname, bir pendname, bir ütopya, aynı zamanda Türklerin ilk İslami yapıtı”(Dilaçar, 1988, s.24) olmasının yanı sıra, tarihi dil çalışmaları açısından da oldukça önemlidir. Bireyi her iki dünyada mutlu edecek bilgileri, dört sembolik kahramanın karşılıklı konuşması biçiminde kurguladığı manzum bir metinle anlatan yazar, retoriğin/belagatin kurallarını başarıyla uygulamıştır.

Metin gelişigüzel cümleler dizisi değil, bağdaşık (fr. Cohesif) cümle dizilişleridir. Bu da metni oluşturan cümlelerin belli bir başlangıç ve son ile, kendi içinde bir bağıntı ve bütünlük oluşturması ile oluşur. (Günay, 2007, s.74) Kutadgu Bilig bu açıdan incelenmeye değer bir eserdir. Gerek döneminde ve gerekse sonraki dönemlerde beklenen etkiyi uyandırabilmesi onun metinselliği ile doğrudan ilişkilidir. Kutadgu Bilig’in bu açıdan incelenmesine yönelik önemli bir doktora çalışması Hatice Parlak tarafından yapılmıştır. (Parlak, 2009).

Bu çalışmada Kutadgu Bilig, metinselliğin temel ölçütü olarak düşünülen bağdaşık-

*Yrd. Doç. Dr., Çağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sirvank@hotmail.com

lık (Uzun, 1995, s.36) açısından incelenmiştir. Bir makalenin sınırlarını aşmamak için çalışmanın örnekleme, yazarın doğrudan bilgi akışı yaptığı *Til Erdemin Münin Asığın Yasın Ayur; Edgülık Kılmak Ögdisin Asıgların Ayur; Bilig Ukuş Erdemin Asığın Ayur* başlıklı üç bölüm ve bu bölümlerin sözcüksel bağdaşıklık açısından incelenmesiyle sınırlandırılmıştır.

Bağdaşıklık

Metnin anlamının ortaya konması ve yorumunun doğru yapılabilmesinde en büyük ipuçları sözcüklerdir. Bunun için anlambilimde kullanılan *sözcük alanı* ve *sözcük ağı* terimleri iki farklı işlevi yerine getirir. Sözcüklerin gerçek anlamlarına dayanılarak sözcük alanları; yan anlamlarına ve çağrışımlarına dayanılarak da sözcük ağları oluşturulur. Sözcük alanları metnin konusunu ortaya koyarken, sözcük ağı metnin yorumlanmasına olanak tanır. Ayrıca sözcük ağlarının tespiti yazarın amacı ve duyguları hakkında da okuyucuya fikir verir.(Akşehirli, 2007, s.2).

Burada hem sözcük alanı hem de sözcük ağı kavramları ile ilişkili bir terim çıkar karşımıza “bağdaşıklık”. Bir cümle dizisinin metin olma niteliğini taşıması için gerekli olan temel ölçüt olarak değerlendirilen “bağdaşıklık” bir ögenin söylemdeki bir başka öğeye bağlı olduğu durumları kapsar dolayısıyla metnin bütünselliği çoğu zaman bağdaşıklığı ile ilgilidir. Çünkü sözcüksel bağdaşıklık, cümlelerin sıralanışı, metinlerde bütünlüğü sağlayan bir düzenek olarak önemli işlevler yüklenmiştir. (Uzun, 1995, s.4; Haliday ve Hasan, 1976; Ventola, 1987). Yazının metin olmasını sağlayan, metin düzeyinde farklı biçimlerde görülebilen, metin içi ilişkileri kuran dille ilgili özelliklerin tümüdür. (Günay, 2007, s.71).

De Beaugrande, R.A., W.U. Dressler, metindeki yüzey birleşenlerin birbirleriyle olan ilişkilerini ve yüzey öğelerle aralarındaki bağıntıların kurulmasını, dil bilimsel bağımlılıkla ilişkili görmüş ve bağdaşıklık kavramı altında değerlendirmiştir. (Aktaran: Uzun, 1995, s.36).

Halliday ve Hasan ise bağdaşıklık ilişkilerinin türlerini, gönderim ve değiştirim ana başlıkları altında toplamış, gönderimi dilin anlam düzeyiyle, değiştirimi ise biçim düzeyiyle ilişkilendirmiştir. (Aktaran: Uzun, 1995, s.4).

Yağcıoğlu (1997), herhangi bir metindeki sözcüksel öğelerin bağdaşıklık ilişkileriyle bağlanmış olmaları durumunda, metnin bu tür ilişkilerin olmadığı metinlere oranla daha sıkı örülmüş, daha bağdaşık bir yapı sergilediğini, dolayısıyla sözcüksel bağdaşıklığın metne belli bir konu tutarlılığı ve konunun hangi yönde gelişebileceği konusunda öngörülebilirlik sağladığını ve söylemin dağınık olmasını engellediğini belirtmektedir. (s.181-182).

Metinselliğin temel ölçütlerinden biri olması sebebiyle bağdaşıklığın sınıflandırması oldukça önemlidir. Bu konudaki yaklaşımlar temelde birbirine yakın olmakla birlikte bazı farklılıklar da içermektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Halliday ve Hasan metinde bağdaşıklığı sağlayan ölçütleri beş ana bölümde incele-

miştir. Bunlar; *gönderim (reference)*, *değiştirim (substitution)*, *eksilteli yapılar (ellipsis)*, *bağlama öğeleri (conjunction)* ve *sözcük bağdaşıklığı (lexical cohesion)*dır. (Haliday and Hasan, 1976).

Uzun “Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı” (1995) adlı çalışmasında Türkçenin yapısına uyarlayarak bağdaşıklığı temelde *gönderimsel* ve *biçimsel-sözlüksel bağdaşıklık* başlıkları altında incelemiştir. Buna göre:

1. Gönderimsel Bağdaşıklık Görünümleri

1.1. *Öncül –Bağımsız Gönderim Öğeleri (Kişi adıları, gösterme adıları, dönüşlülük adıları, gösterme sıfatları)*

1.2. *Ardıl-Bağımlı Bağdaşıklık Öğeleri (İyelik ekleri, belirtme durumu eki, ilgi ekleri, kişi ekleri)*

2. Biçimsel Sözlüksel Bağdaşıklık Öğeleri

2.1. *Bağlaçlar*. 2.2. *Değiştirim* 2.3. *Sözcük İlişkileri ve Sözlüksel Bağdaşıklık*. 2.4. *Eksilti*. 2.5. *Zaman, Görünüş, Kip*(s. 40 ve ötesi).

Günay (2007) ise, “Bir yazının metin olmasını sağlayan metin içi ilişkileri kuran dille ilgili özelliklerin tümü” olarak değerlendirdiği bağdaşıklığı şöyle sınıflandırmıştır.

1.*Oluşturucu öğenin yinelenmesi*. 2.*Artgönderim ve öngönderim*. 3.*Eksilteli yapılar*. 4.*örtük anlatım: Sezdirimler ve çıkarsamalar*. 5.*Örgeler ve izlek*. 6.*dilbilgisel eylem zamanları*. 7.*Tümcelerarası bağıntı öğeleri*. 8.*Metni bölümlere ayıran belirteciler*.(s.75 vd).

Sözcüksel Bağdaşıklık

Uzun (1995), sözlüksel bağdaşıklık türlerini 1.*Aynı sözcüğün yinelenmesi*. 2.*Karşıt anlamlı sözcüklerin kullanımı*. 3. *Aynı kavram alanından sözcüklerin kullanımı*. 4. *Aynı kökten sözcüklerin kullanımı*. 5. *Yapı yinelemeleri* başlıkları altında incelemiştir.

Halliday ve Hasan ise sözcüksel bağdaşıklığı iki temel başlık altında değerlendirmişlerdir.

1) *Tekrar*

- a) *Sözcüğün aynen tekrar edilmesi*
- b) *Eş veya yakın anlamlı sözcük kullanma*
- c) *Sözcüğün üst anlamlısını kullanma*
- d) *Genel anlamlı sözcük kullanma*

2) *Aynı kavram alanından sözcük kullanımı (Eş dizimlilik)* (Aktaran: Coşkun, 2005, s.75).

Bu çalışmada Kutadgu Bilig’de doğrudan söylev niteliği taşıyan *Til Erdemin Münin Asığın Yasın Ayur, Edgünlük Kılmak Ögdisin Asığlıkın Ayur, Bilig Ukuş Erdemin Asığın Ayur* bölümleri sözcüksel bağdaşıklık açısından incelenecektir.

1. Tekrar

Günay’a (2007) göre anlatı denilen dilsel yapılar kendi içinde bütünlük oluştururlar ve dilsel yapı bir başkası ile olan ilişkisi içinde anlamlılık kazanır. Bu anlamlılık da an-

latıdaki bazı durumların, nesnelere ya da kişilerin değişimi, dönüşümü ya da noktasal değişkenlikleri içeren olayların anlatı boyunca yinelenmesiyle oluşur. (s.75)

Yinelemeler cümleler arası bağıntılayan olarak değerlendirilir ve bu durum dilin farklı kullanım olanakları ile sağlanır. Yineleme bazen zamir kullanımı, bazen eşanlamlı sözcük ya da çağrışımsal bir adlandırma olabilir. (Günay, 2007, s.75).

1.1.Sözcüğün Aynen Tekrar Edilmesi

Aksan (2000), her çağda insanlara seslenenlerin onları belli bir doğrultuda yönlendirmek, etkili olmak için söylemlerinde yinelemelere yer verdiğini ve bunun yani bir sözcüğün, sözcük öbeğinin, cümlenin, vb yinelenmesinin, söylenen şeylerin dinleyenin/ okuyanın belleğinde daha kolay kalmasını sağladığını, onları etkilediğini, özellikle soru cümlelerinin yinelenmesiyle bu etkinin arttığını ve bu durumun gerek batı dünyasındaki retorikte gerekse doğudaki belagatte çeşitli türleriyle ve özellikle şiir dilinde etki sağlayan bir öge olarak yaygın bir biçimde kullanıldığını belirtmektedir. (s.115).

Manzum bir eser olan Kutadgu Bilig’de de şiir dilinde söylenenin akılda kalmasını kolaylaştırması ve etkiyi artırması bakımından tercih edilen yineleme sanatı, incelediğimiz bölümlerde konunun önemini ifade eden, dolayısıyla önermeyle doğrudan veya dolaylı ilişkisi olan sözcük, sözcük öbeği, yapı yinelemeleri ile yapılmıştır.

1.1.1. Til Erdemin Münin Asığın Yasın Ayur

162. *ukuşka biligke bu tilmaçı til/ yaruttaçı erni yorık tilni bil*

163. *kişig til* ağırlar bulur kut kişi/ *kişig til* uçuzlar barır er başı

166. *méni emgetür til idi ök telim/ başım kesmesüni keseyin tilim*

167. *sözüñni küdezgil başıñ barmasun/ tiliñni küdezgil tişiñ sınmasun*

175. *kalı mundağ erse yorık utru ur/ yorık utru ursa kişig yoklatur*

182. *kişi tuğdı öldi sözi kaldı kör/ özi bardı yalñuk atı kaldı kör*

181. *iki neñ bile er karımaz özi/ bir edgü kılınçı bir edgü sözi*

Dilin meziyetinin faydasının ve zararının anlatıldığı 30 beyitlik bu bölümde aynı sözcüğün yinelenmesi ile sıkça karşılaşmaktayız. Yazarın bunu çoğu zaman sözü berkitmek amacıyla yaptığı açıktır. Bugün yazarların çoğunlukla anlatımın akıcılığını bozacağı kaygısıyla yapmaktan kaçındığı bu bağdaştırmayı Kutadgu Bilig yazarı özellikle vurgu için sıklıkla kullanmıştır.

162, 163, 166, 177’de *til* “dil” sözcüğü beyitlerin her iki dizesinde de kullanılarak; 164, 165, 166, 167, 168, 169, 174, 176, 184, numaralı beyitlerde ise ardışık olarak yinelenmiştir. Bunlardan sekizi yalın haldeyken, onu isim çekim eki almış biçimdedir.

Bu bölümde ayrıca *kişig* sözcüğü de yalın durumda ve çekim ekli kullanımıyla yedi kez yinelenmiştir.

Bil- fiili *bilig* “bilgi”, *biliglig* “bilgili”, *biligsiz* “bilgisiz, cahil” ve *bilge* “bilgi, bilge” kullanımlarında isimleşmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Dilin doğru kullanımının bilgi ile ilgisinin alt metin olarak verildiği bu bölümde 3 yerde fiil olarak 9 yerde ise *bilig*, *bi-*

liglig, bilge (1 yerde) *biligsiz* olarak yinelenmesi bu ilişkiye özellikle vurgu yapmaktadır.

Baş sözcüğü yedi yerde yinelenmiştir. Ve bu yinelemenin altısında çekim eki (iyelik ve durum eki) almıştır.

Konu ile ilişkili olması nedeniyle de *edgü* ve *asıg* sözcükleri ise dört, *üküş* ise 5 kez yinelenmiştir.

1.1.2. Edgünlük Kılmak Ögdisin Asıgların Ayur

57 beyitten oluşan bu bölümde iyiliğin övgüsü ve faydaları anlatıldığı için *edgü/edgünlük* sözcükleri tekrar edilmiştir. Bu durum bazen aynı bazen de ardışık beyitlerde kullanılarak yapılmıştır.

232. *tiriglikni mün kıl asıg edgünlük/ yarın bolğa edgü* yégü kedgünlük

233. *negü tér eşitgil kişi edgüsü/yorıp tun tokıgıh âhur ölgüsü*

Tüm canlıların sınıf ayrımı olmaksızın bir gün öleceği ancak yapılan iyiliğin kişinin adını yaşatacağı vurgusu da aşağıdaki beyitlerde *kör* “dikkat et” (234), *kerek* “gerek” (235), *tirig* “canlı” (237) bir “bir” sözcükleri tekrar edilerek verilmeye çalışılmıştır.

234. *ajunda ne yañlıg eren tuğdı kör/ bir ança yorıdı yana öldi kör*

235. *kerek beg kerek kul ne edgü isiz/ özi öldi erse atı kaldı iz*

237. *tirig ölgü âhur töşeñü yérig/ kişi ölse edgün kör atı tirig*

238. *iki törlüg at ol bu tilde yorır/ bir edgü bir isiz ajunda kalır*

İyiliğin bilgi ile ilişkisi, dünya beylerinin bilgili olanlarının iyi düzen kurup dünyaya hakim olduğu vurgusu aynı beyitte *bilig/biliglig* ve *yakın* sözcükleri tekrar edilerek yapılmıştır.

Bilginin her türlü iyiliği, faydayı, zenginliği beraberinde getirdiğine dikkat çekmek için de *kara/iş/bilig/yakın/cömert* sözcükleri kullanılmıştır.

254. *büğü beg kim erse biligke yakın/ biliglig kişig kılmış özke yakın*

255. *elig urmuş işke bakıp işlemiş/ bilig işke tutmuş bodun başlamış*

256. *élin itmiş ötrü bayumış kara/ kara baylıkın kılmış özke tura*

257. *atı edgü bolmuş atanmış akı/ akı ölse atı tirig tép okı*

Bilginin yolu aydınlatacağı dolayısıyla bilgisizin doğru yolu bulamayacağı vurgusu 271. beyitte *biligsiz/karagu/bilig* tekrarı ile verilmiştir.

271. *biligsiz karağu-turur belgülgü/ ây közsüz karağu bilig al ülüg*

1.1.3. Bilig Ukuş Erdemin Asıgın Ayur

Bilgi ve aklın meziyet ve yararlarının anlatıldığı 63 beyitlik bu bölümde konu ile ilişkili olarak *edgü, bilig/biligsiz, ukuş/ukuşsuz* sözcükleri sıklıkla (bazen aynı beyitte) tekrar edilmiştir.

291. *törü tüz yorıttı bayadı bodun/atın edgü* kıldı ol *edgü üdüñ*

294. *ukuşluğ kişi kör karısa munar/ukuş kitti tép hem kalem me tınar*

296. *negünlük tése sen ukuşsuz-turur/ ukuşsuz kişiler ülügsüz-turur*

336. *eşitgil negü tér biliglig kişi/ biliglig sözi çın sewüg cân tuşı*

342. yana bir tili él buşı öwkelig/ ultur kişig sökse açsa tilig

Bunların dışında da konunun önemini vurgulamak için kullanılan örneklerde veya durumlarda başat sözcük olabilecek olanlar tekrar edilmiştir. Bunlar: *tamu*, *yawuz*, *öwke*, *buşak/buşı*, *tezigin- 'dir*: (292, 332, 334, 335,344)

292. mañar tegdi mundağ biliglig sözi/ tamudın yırar tıp tamuğluk özi

Bilginin ve aklın yalnızca bu dünyayı aydınlatmakla kalmayıp bireyin aklını doğru kullanmasıyla cehennemlik bir durumdan bile kurtulabileceği Nuşin Revan (KB 289) örneğiyle ve *tamu* sözcüğünün yinelenmesiyle; öfke ve kızgınlığın kişinin aklını ve bilgisini kullanmaya engel olduğu vurgusu da *yawuz*, *öwke*, *buşak/buşı* tekrarıyla yapılmıştır.

332. buşaklık bile erke öwke yawuz/ bu iki bile tutçı emger et öz**334. buşı bolsa yalñuk biligsiz bolur/ kalı öwke kelse ukuşsuz kılır****335. buşuluk yawuz erke éltür bilig/ otunluk kılır buşsa kıkı silig****1.2.Eş -Yakın Anlamlı SözcükKullanma****1.2.1. Til Erdemin Münin Asıgın Yasın Ayur**

Aksan (2000)eş anlamlılık için: “Hiçbir dilde birbirinin tümüyle aynı anlama gelebilecek birden fazla sözcük bulunamayacağı dilbilimcilerin benimseyip kanıtladıkları bir gerçektir. Ancak yabancı kökenli bir sözcükle yerli ögenin ‘tam eş anlamlı’ olarak bir dilde yaşaması (örn: Türkçe boyunbağı/kravat gibi) ya da farklı anlamlara gelirken zamanla birbirine yaklaşan sözcüklerin bulunuşu (örn: Türkçe yolla-/gönder-) bu ilkeyi bozmamakta, her dilde ancak yakın anlamlı öğelere eş anlamlı denmektedir. “demiştir. (s.67)

Bu bağlamda metni eş-yakın anlamlılık açısından değerlendirdiğimizde şu sonuç çıkmaktadır:

166. méni emgetür til idi ök telim/ başım kesmesüni keseyin tilim

166. beyitte geçen *idi* ve *telim* sözcükleri eş-yakın anlamlı kabul edilebilir. *Telim* sözcüğüne Clauson ‘many’ anlamını vermiş ve aynı anlamdaki ‘üküş’ ile birlikte kullanımını örneklemiştir. (1972, s.499). İdi için ise ‘at all, very, extremely’ anlamını vermiş ve ‘ötügen yışda yeg idi yok ermiş’; ‘ekin ara idi oksız kök Türkü ança olurur ermiş’ örneklerini vermiştir. (1972, s.41) Arat ise *idi*’yi ‘pek çok’ olarak değerlendirmiştir. (1979, s.187) Burada *idi* ve *telim* sözcükleri bire bir eş anlamlı olmaktan çok yakın anlamlı gibi görünmektedir. Bu bölümde 5 kez yinelenen üküş sözcüğü ile *telim* arasındaki eş anlamlılık ilişkisi daha kuvvetli görünmektedir. (Clauson üküş’ü de ‘many’ olarak anlamlandırmıştır. 1972, s.118)

178. kalı mundağ erse bilip sözle söz/ sözüñ bolsu közsüz karağuka köz

(*karagu*: kör, KB İndeks, s. 223)

189. kümüş işke tutsa tüker alkınur/ sözüm işke tutsa kümüş kazğanur

(*tüke*:- tükenmek, bitmek, KB İndeks, s.477; *alkın*:- mahvolmak, bitmek, tükenmek, KB, İndeks, s. 18)

1.2.2. Edgünlük Kılmak Ögdisin Asıgların Ayur

271. *biligsiz karağu-turur belgünlüg/ây közsüz karağu bilig al ülüg*

279. *ne ödrüm ne ködrüm ne ersig eren/ajunda tétig er yédi bu cihân*

(ködrüm: yüksek, seçkin, KB İndek, s.274; ödrüm: her şeyin seçilmiş, KB İndeks, s.351)

283. idi yakşı aymış **azığlıg kür** er/ azığlıg eren berk tügünler yazar

(*azığlıg*: azılı, cesaretili, atılgan, gözü pek, KB İndeks, s.49; *kür*: yiğit, pek, yürekli, kabadayı, KB İndeks, s. 302)

1.2.3. Bilig Ukuş Erdemin Asıgın Ayur

Arat Kutadgu Bilig dizininde *ked* için ‘çok, iyi, iyice’ (KB İndeks, s. 233) anlamlarını vermiştir ki bilindiği gibi *edgü* de ‘iyi’ (KB İndeks, s.139) demektir dolayısıyla kullanıldıkları bağlama göre bazen eş, bazen de yakın anlamlı kabul edilebilirler.

322. *ukuşluğ ked er öwke özdin yırat/ biliglig beg er buşma edgü* kıl at

Adır- ‘ayırmaq’ (KB İndeks, s.6); *üdü*- ‘seçmek, üstün tutmaq’ (DLT Dizin, s. 708), *seç*-‘seçmek, ayırmaq’ (KB İndeks, s. 385) aşağıdaki beyitte ardışık olarak verilerek hem akıcılık sağlanmış hem de durumun önemine dikkat çekilmiştir.

329. *adırsa üdürse seçe bilse öz/kamuğ iş içinde yitig tutsa köz*

325. *amulluk kerek erke kılki oñay/ örüglük kerek begke tuğsa kün ay*

287. *tilekim söz erdi ay bilge bügü/ukuşuğ biligig özüm sözlegü*

1.3. Karşıt Anlamlı Sözcüklerin Kullanımı

1.3.1. Til Erdemin Münin Asıgın Yasın Ayur

163. *kişig til ağırlar bulur kut kişi/ kişig til uçuzlar barır er başı*

169. *esenlik tilese seniñ bu özün/ tiliñde çıkarma yarağsız* sözün

171. *üküş sözde artuk asığ körmedim/ yana sözlemişte asığ bulmadım*

172. *üküş sözleme söz birer sözle az/ tümen söz tügünin bu bir sözde yaz*

173. *kişi söz bile koptı boldı melik/üküş söz başıg yérke kıldı* kölik

174. *üküş sözlese yañşadı tér bilig/ yana sözlemese ağıñ* tér tilig

177. *til asğı telim bar yası ma üküş/ ara ögdilür til ara miñ söküş*

179. *biligsiz karağu-turur belgünlüg/ yori ay biligsiz bilig al ülüg*

180. *toğuşlı ölüir kör kalır belgü söz/ sözüñ edgü sözle özüñ ölgüstüz*

182. *kişi tuğdı* öldi sözi *kaldı* kör/ özi *bardı* yalñuk atı *kaldı* kör

184. *tilig ögdüm ança ara söktüküm/ tilekim söz erdi saña yördüküm*

189. *kümüş işke tutsa tüker alkınur/ sözüm işke tutsa kümüş kazğanur*

163. beyitte *ağır* ‘ağır, değerli, kıymetli’ ve *ucuz* ‘değersiz’; sözcükleri arasında ve yine aynı beyitteki *bulur kut kişi* ‘saadete ulaştırır’ ve *barır er başı* ‘başı gider, öldürülür’ ifadeleri de kavramsal durum açısından oluşturdukları zıtlık dolayısıyla bağdaşıklık ilişkisi içindedirler. 169. beyitte geçen *yarağsız* ‘faydasız’ ve sonra 171, 177. beyitte geçen

asıg ‘fayda, yarar’ ile 177’de geçen *yas* ‘zarar’ arasında; 172’de geçen üküş ‘çok’ ve *az* ‘az’; yine 172.beyitte geçen *tügün* ‘düğüm’ ve *yaz-* ‘çöz-’; 174. beyitte geçen *yanşsa-* ‘gevezelik etmek’ ile aynı beyitte geçen *agin* ‘dilsiz’ sözcük türü olarak aynı olamasına karşın bağlamda oluşturdukları karşıtlık durumu dolayısıyla bağdaşıklık ilişkisi içindedirler. 173’de geçen *kop-* ‘yükselmek’ ve *başig yerke kil-* ‘başını yere eğmek, utandırmak’ arasında da karşıtlıkla oluşmuş bir bağdaşıklık vardır. Şöyle ki *kop-* sözcüğü fiziksek yükselmenin yanında mecazi olarak ‘onurlanmak’; *başını yerke kılmak* da aynı şekilde utandırmak, utanç duymak anlamında kullanılmıştır. 179’da *karagu* ‘kör’ ve *belgülig* ‘belli, açık’ sözcükleri ile bilgili ile bilgisiz arasındaki karşıtlık somutlaştırılmıştır. ‘180’de *öl-* ve *kal-* sözcükleri ile karşıtlık ilişkisi kurularak canlı olan her şeyin bir sonu olacağı ancak sözün sonsuz, ebedi olduğu vurgusu yapılmıştır. Aynı vurgu 182.beyitte *tug-*, *öl-* ve *kal-*, *bar-* sözcükleri ile de pekiştirilmiştir. 184’te *ög-* ‘öğ’ ve *sök-* ‘söv-’ değer ve değersizlik karşıtlığı ile ve 189’da *tüke-*, *alkın-* ‘tükenmek, mahvolmak’ ve *kazgan-* ‘kazanmak’ kazanç kayıp karşıtlığı ile sözcüksel bağdaşıklık sağlanmıştır.

1.3.2. Edgülik Kılmak Ögdisin Aşıgların Ayur

235. *kerek beg kerek kul ne edgü isiz/ özi öldi erse atı kaldı iz*

239. *isizke söküş edgü ögdi bulur/ özüñke baka kör kayusun kolar*

240. *özüñ edgü bolsa atın ögdilig/ kalı bolsa isiz söküş ây silig*

241. *söküşlüg nelük boldı zahhâk otun/ nelük ögdi buldı feridün kutun*

246. *kişi edgü atın kör, alkış bulur/ atıkmış isiz ölse kargış bulur*

250. *körü tursa bizde oza barğuç/ kara tut ya begler ajun tutğuçı*

Bilindiği gibi karşıt anlamlılık, gerek sözcüklerin anlamsal yapılarının oluşmasında gerekse bağlamın anlam örüntüsünün verilmesinde, temel kavramla kurduğu ayırıcı özellikler sebebiyle oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında iyiliğin övgüsünü yaparken kötülükten yani tamamen karşıt bir durumdan yararlanmak etkiyi arttırmaktadır. Yazar bu karşıtlığı yalnızca *isiz/edgü* sözcükleri ile vermek yerine bağlamın anlamını pekiştirecek *beg/kul*; *söküş/ögdi*; *alkış/kargış*; *kara/beg* kavramlarıyla da vermeye çalışmıştır. Greimas’ın çelişik karşıt anlamlılık olarak değerlendirdiği bu durumda karşıt iki kavram arasında öteki olma durumu oluşur ve sözcüklerden birinin olumsuzluğu diğerinin varlığını belirtir. (Aktaran: Günay, 2007, s.180-181) Ayrıca KB 246’da *alkış/kargış* karşıtlığıyla metin dışı değerler(dini inanç öğretileri) okuyucuya aktarılırken; KB 250’de karşıt anlamlı *kara/beg* kullanımıyla sezdirimsel olarak sınıf ayrımının varlığı verilmektedir.

1.3.3. Bilig Ukuş Erdemin Aşıgların Ayur

288. *ukuş ol yula teg karañku tün/bilig ol yarukluk yaruttı séni*

294. *ukuşluğ kişi kör karısa munar/ukuş kitti tép hem kalem me tınar*

297. *ukuşka-turur bu ağırlık itig/ ukuşsuz kişi bir awuçça tetig*

308. *basası bilig ol bular da biri/ bu dört neñ uçuz tutma yüksek töri*

309. *bu tegme biri asğı yası telim/ kayusu bérım teg kayusu alım*
 313. *bilig baylık ol bir çığay bolğusuz/ tegip oğrı tevlig anı alğusuz*
 321. *biligligke bilgi tükel ton aş ol/ biligsiz kılınçı yawuz koldaş ol*
 328. *yarağlığ yarağsıznu tıtrü körüp/ kereklig kereksizni kirtü sorup*
 343. *bu kaç neñ birikse biregü öze/ aniñdın yırar ol iduk kut teze*
 335. *buşılık yawuz erke éltür bilig/ otunluk kılur buşsa kalkı silig*
 347. *karımaz bu edgü neçe yillaşa/ isizlik edikmez neçe edlese*
 348. *yaşı kısğa isiz ökünçün karır/uzun yaşlığ edgü ökünçsüz yorır*

Karşıtlı anlamlı sözcükler, *karañku/yarukluk; ucuz/yüksek; asıg/yas; bay/çığay; bi-rik-/yıra-* karşıtlığında olduğu gibi, çoğunlukla aynı olumlu ya da olumsuz anlam birimciklerine sahiptirler bu sebeple aralarında kutupsal bir benzerlik vardır. Burada ayrıca birbirini izleyen *yula/karañluk/tün/yarukluk* karşıtlı kavramlarıyla iki durumun kendi içinde kurduğu bütünlük aktarılmıştır.

İncelediğimiz bölümlerde biçimsel ilişkili karşıtlı anlamlılık olarak değerlendirilen (Aksan, 1999, s. 82) *ökünçün/ökünçsüz; kereklig/kereksiz; ukuşlug/ukuşsuz; yarağlığ/yarağsıznu* yapısındaki kullanımlar diğerlerine oranla daha az tercih edilmiştir.

Karşıtlı anlamlı kavramların türleri çoğunlukla aynıdır. İsim/isim; fiil/fiil gibi. Ancak KB 294'te bunun tersi bir durumla karşılaşmaktayız. *muña-* 'bunamak, aklın karışması' ve *ukuş* 'akıl' kavramlarıyla yaratılan karşıtlı yapılar sözcük türü olarak ortak değildir. Ancak burada bağlamsal olarak aklın önemine *muña-* fiili ile dikkat çekilmiştir. Benzer durum KB 174'te *yañşa-* 'gevezelik etmek' fiili ile *agın* 'dilsiz, konuşamayan' arasında vardır.

Aynı Kökten Sözcüklerin Kullanımı

Metinde aynı kökten sözcükler -çoğu zaman aynı beyitte- bazen anlam alanı genişleyerek veya daralarak bazen de sözcük türü değişerek sözcüksel bağdaşıklık sağlamak için kullanılmıştır.

168. *biliglig bilig* bérdi tilke bışığ/ ayâ til idisi küdezgil başığ
 180. *toğuğlı ölür kör kalır belgü söz/ sözün edgü sözle özün ölgüsüz*
 241. *söküşlüğ nelük boldı zahhâk otun/nelük ögdi buldı feridün kutun*
 242. *biri edgü erdi anı ögdiler/biri isiz erdi anı söktiler*
 288. *ukuş ol yula teg karañku tüni/bilig ol yarukluk yaruttı séni*
 343. *bu kaç neñ birikse biregü öze/aniñdın yırar ol iduk kut teze*

Konuşmanın hayatımızdaki öneminin anlatıldığı bölümde *söz* 21 yerde isim olarak ve bunların on üçünde isim çekim ekli kullanımı ile geçmektedir. Yedi yerde ise *sözle*-biçiminde fiilleşmiş olarak geçer.

İyiliğin övgüsünün yapıldığı bölümde ise *ög-* 'öv-' ve *ögdi* 'övgü', *sök-* 'söv-', *söküş/söküşlüğ* 'küfür, sövme' kullanımları tanıklanmaktadır.

2. Aynı Kavram Alanından Sözcük Kullanımı (Eşdizimlilik ve Eşdizimsel Örüntüleme)

Halliday ve Hasan, metindeki sözcükler arasındaki anlamsal ilişkileri sözcüksel bağlaşıklık (lexical cohesion) olarak tanımlamış ve onları yineleme (reiteration) ve eşdizimlilik (collocation) olarak iki alt grupta toplamışlardır. Buna göre ya metinde daha önce kullanılmış olan bir sözcük tekrarlanır ya da sözcük daha önce kullanılmış bir sözcükle eş anlamlılık ya da yakın anlamlılık ilişkisi içinde bulunur. Eş anlamlılık, yakın anlamlılık veya sözcüğün tekrarı yoluyla yapılan yinelemelerde sözcüklerin göndermeleri ortakır. (Haliday, Hasan, M.A.K, Ruqaiya, 1976, s. 284).

Sözcüksel bağlaşıklığı sağlayan eşdizimsel örüntüleme, metnin konusunu geliştirmede gerekli olan önemli kavramları yansıtmakta, dolayısıyla da metindeki temel fikirleri ortaya çıkarmaktadır. (Adalar, 2004, s.13-14).

Halliday ve Hasan aralarında herhangi bir bağ olmayan sözcüklerin bir araya gelmelerinin bir işlevi olarak eşdizimliliği, sözcükler ve cümleler arasında bağdaşıklık yaratarak onların bir metin olarak anlamlandırılmasını sağlayan bir düzenek olarak ele alır. Aynı anlamsal alana ait olmaları nedeniyle “pipo, tütün, ve duman” bağlaşıklık etkisi yaratır. (Aktaran: Adalar, 2004, s.14).

Eşdizimlilik, metindeki örüntüler arasındaki bir bağlantıyı, bir başka deyişle bir sözcüğün kendisinden önce ve sonra gelen sözcüklerle kurduğu dizimsel ilişkiyi temsil etmektedir. Sözcüksel ilişkilerin sonucu olması dolayısıyla rastlantısal değildir. (Hoey, 1991, s.219; Halliday ve Hasan, 1976).

Buna göre, eşdizimselliği gözlemlenen bir sözcüğün dizimsel olarak iki yanında neyin bulunduğu bakılır. Eğer sözcük *gece* ise eşdizimlerinden biri büyük bir olasılıkla *karanlık* olacaktır. Eşdizimsel sözcüklerin arasında birlikte kullanıldıkları metnin konusıyla bağdaştırılmalarının dışında herhangi bir dizgesel ilişki yoktur. Örneğin *savaş* ve *yok etme* sözcüklerinin görünürde birbirleriyle hiçbir ilişkisi olmamasına rağmen şiddet ile ilgili konularda birlikte görülmelerinden dolayı bağlaşıklık etkisi yaratırlar. (Yağcıoğlu, 2002, s.190).

Sözcüksel bağdaşıklık olarak eşdizimsel örüntüleme, metnin konusunu geliştirmede gerekli olan önemli kavramları yansıtarak metindeki temel fikirleri ortaya çıkarmaktadır.

Eşdizimlilikte aynı kavram alanından sözcükler bağdaşıklık oluştururlar. Aynı kavram alanından olan sözcükler arasındaki ilişkiler çeşitli yollarla olabilir. Bu yollar:

Birbirine yakın sözcüklerle: üst-yukarı, genç-delikanlı, akıl-fikir, aşk-sevgi

Birbirine zıt sözcüklerle: fayda-zarar, ıslak-kuru, erkek-kız

Parça-bütün, alet-işlev, meslek-fiil gibi anlam ilişkileri taşıyan (Aktaran: Coşkun, 2005, s.98) sözcükler ile aynı kavram alanından olmamalarına rağmen kullanıldığı bağlam içerisinde anlam ilişkisi taşıyan “başını vermek, başını yemek” kullanımlarında olduğu gibi

Eşdizimlerin biraz kalıplaşmış yapılar olması onların zaman zaman deyimlerle karışmasına neden olmuştur. Araştırmacılar, deyimler ile eşdizimleri birbirinden ayıran başlıca fark olarak eşdizimlerin deyimler kadar belirgin sıkı bir kalıplaşmaya sahip olmamasını gösterirler. (Aktaran: Çetinkaya, 2009, s.198).

Firth, eşdizimliliği bir sözcüğün sıklıkla birlikte kullanıldığı diğer sözcüklerle kurduğu ilişki olarak tanımlamış ve eşeğin inatçı, ahmak, aptal sözcükleriyle kullanımını eşdizimleri olarak vermiştir. (Aktaran: Çetinkaya, 2009, s. 198).

Halliday ise bir sözcüğün birlikte olabileceği diğer sözcüklerle kurduğu dizimsel birlikler olarak nitelendirmiş ve sert bir tartışma, tartışma sertleşti, tartışmadaki sertlik biçimindeki yapılarda sert ve sert ile ilgili diğer yapıların tartışma ile bir eşdizim oluştuğunu belirtmiştir. (Aktaran: Çetinkaya, 2009, s.198).

Kutadgu Bilig’in eşdizimsel örüntüleme açısından görünümü şöyledir:

2.1. Til Erdemin Münin Asığın Yasın Ayur

167. sözüni küdezigil **başın barmasun/ tiliñni küdezigil tişin sınmasun**

188. **kümüş kalsa altun meniñdin saña/ anı tutmağıl sen bu sözke tene**

189. **kümüş işke tutsa tüker alkinur/ sözüm işke tutsa kümüş kazğanur**

178. **kalı mundağ erse bilip sözle söz/ sözüñ bolsu közsüz karağuka köz**

171. **üküş sözde artuk asıg körmedim/ yana sözlemişte asıg bulmadım**

183. **tiriglik tilese özüñ ölmegü/ kılınçñ sözüñ edgü tut ay bügü**

162 numaralı beyitte *tilmaç* “tercüman” ve *til* “dil”; ayrıca aynı beyitte *ukuş* “akıl, anlayış” ve *bilig*; 187. beyitte *söz* ve *pend* “nasihat” ve 190. beyitte geçen *kumarı* “armağan, miras, öğüt”, bu bağlam içinde aynı kavram alanı içinde değerlendirilebilir.

167.de geçen *başın barmasun* “başın gitmesin, öldürülme”, *tişin kırılmasın* “dışın kırılmasın” ifadeleri görünürde birbirleriyle ilişkili olmamasına rağmen, bu metin ve bağlam içinde diline hakim olamama durumunda görülecek zararı anlatmak için sıklıkla kullanılan bağdaşık yapılardır. *tişin kırıl-* yapısı ile durum somutlaştırılmıştır.

171. beyitte *asıg körmedim* ve *asıg bulmadım* yapılarında *kör-* ve *bul-* bu metindeki kullanımları açısından aynı kavram alanını çağrıştırmaktadırlar.

Araştırmacılar, aynı kavram alanından sözcük kullanımıyla sağlanan eşdizimlilik ilişkisinin bazen eş-yakın bazen de karşıt anlamlı sözcük kullanımıyla sağlandığını belirtmektedirler. Eşdizimli sözcükler bu kullanımlarla hem akıcılığı sağlamakta hem de okuyucunun bir metinde yer alan her sözcükle ilgilenmek zorunda kalmadan metni anlamasını desteklemektedir. (Aktaran: Altıkulaçoğlu, 2010, s.44) İncelediğimiz bölümde bunun kanıtları çoktur. *kümüş* ve *altun* değerli madenler olması dolayısıyla kavram alanları ortaktır ve burada değer karşılaştırmasıyla söz de onlara dahil edilmiştir. Ayrıca metin dışı değerler okuyucuya sezdirimsel olarak verilmektedir. (188-189. beyitlerde) Değerli bir maden olan gümüşün sözle karşılaştırıldığında nasıl değersizleştiğini dikkat çekmek için 189.beyitte aynı kavram alanı içinde hatta eş-yakın anlamlı kabul edebileceğimiz *tüke-* “tükenmek, bitmek”; ve *alkın-* “mahvolmak, bitmek, tükenmek” ile sözcükleri birlikte verilmiştir. Yine 178. beyitte doğru ve bilgili sözün yolu aydınlattığı vurgusu *közsüz* “gözsüz, kör” ve *karagu* “kör” eş-yakın anlamlı yapıların birlikte kullanılmasıyla verilmiştir. Benzer bir çağrışım (doğru sözün ve iyi huyun kişiyi ölümsüz yapacağı vurgusu) 183. beyitte de *tiriglik* “hayat, canlılık” ve ölmegü ‘ölmeyecek, ölümsüz’ sözcükleri aynı

bağlam içinde kullanılarak yapılmıştır.

2.2. Edgünlük Kılmak Ögdisin Asıgların Ayur

231. yégitlik **kaçar** ol tiriglik **uçar**/ bu tüş teg ajundın özüñ terk **keçer**
 232. tiriglikni mün kıl asıg **edgünlük**/ yarın bolğa **edgü yégü kedgünlük**
 236. saña tegdi emdi **kezigçe orun**/ kamuğ **edgünlük** kıl sen **edgü burun**
 240. özüñ **edgü** bolsa atıñ ögdilig/ kalı bolsa **isiz söküş** ây silig
 249. isizlik ot ol **ot küyürgen** bolur/ yolında keçig yok ötülg bolur
 254. **bügü beg** kim erse biligke yakın/ biliglig kişig kalmış özke yakın
 260. negü bar ajunda biligde küsüş/ biligsiz tése erke **körksüz söküş**

2.3. Bilig Ukuş Erdemin Asığın Ayur

288. **ukuş** ol yula teg **karanku tüni/bilig** ol **yarukluk** yaruttı séni
 289. **ukuşun ağar** ol biligin **bedür**/bu iki bile er **ağırılık** körür
 294. **ukuşluğ** kişi kör **karısa munar**/ukuş kitti tęp hem kalem me tınar
 301. kimiñde **ukuş** bolsa **aslı** bolur/ kayuda bilig bolsa **beglik** bulur
 305. **ukuş** azın azlanma **asğı** üküş/ bilig azın azlanma erke **küsüş**
 312. **yıpar kizlese** sen yıdı **belgürer**/bilig kizlese sen tilig ülgüler
 313. bilig baylık ol bir çığay bolğusuz/ tegip **oğrı tevlig** anı alğusuz
 315. **sewügrek** atın er **kişenlig** tutar/ kereklig atın kör **küdezlig** tutar
 338. **bularda birisi bu til** yalğanı/ muniñde basası **sözüg** kıyğanı

KB 288’de bilginin ışık olduğu ve hayatı aydınlattığı soyut ifadesi ‘akıl karanlık gecede meşaledir’ cümlesi ile somutlaştırılmıştır. Karanlık geceyi, meşale karanlığı ve bu bağlam içinde bilgi de aydınlığı çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla *yula, karanku, tün, bilig ve yarukluk/yaru-* sözcükleri aynı kavram alanındadır.

Ag- “yükselmek”, *bedü-* “büyümek” ve *ağırılık* kör- “değer görmek” sözcüklerinin kavram alanları ortak değildir. Ancak bilginin ve aklın bireye kazandırdığı derinlik ve toplumsal kazanımın anlatıldığı KB 289’da aynı soyut kavram alanıyla ilişkilendirilmişlerdir.

3. Yapı Yinelemeleri

Sözcüksel bağdaşıklık sağlayan yapı yinelemelerinde, örneklerde de görüldüğü gibi çoğunlukla fiil ve isim çekim ekleri kullanılmıştır. Bu tür yapı yinelemeleri metnin kalıcılığını ve etkileyciliğini artırmada kullanılan söz sanatlarındandır. (Aksan, 1991, s.25).

167. sözüñni küdezgil başıñ **barmasun**/ tiliñni küdezgil tişñ **sınmasun**
 169. esenlik tilese **seniñ** bu özüñ/ **tiliñde** çıkarma yarağsız **sözüñ**
 171. üküş sözde artuk asıg **körmedim**/ yana sözlemişte asıg **bulmadım**
 176. tilig ked **küdezgil küdezildi** baş/sözüñni **kısurgül uzatıldı** yaş
 183. tiriglik tilese özüñ ölmegü/ **kılınçñ sözüñ** **edgü tut ay** **bügü**
 231. yégitlik **kaçar** ol tiriglik **uçar**/ bu tüş teg ajundın özüñ terk **keçer**
 232. tiriglikni mün kıl asıg **edgünlük**/ yarın bolğa **edgü yégü kedgünlük**
 249. isizlik ot ol **ot küyürgen** bolur/ yolında keçig yok ötülg bolur
 250. körü tursa bizde oza **barğuçı**/ kara tut ya **begler ajun tutğuçı**

255. *elig urmuş işke bakıp işlemiş/ bilig işke tutmuş bodun başlamış*
260. *negü bar ajunda biligde küsüs/ biligsiz tése erke körksüz söküş*
286. *kılıç ursa biçsa yağı boynunu/ törü birle tüzse éli bodnunı*
347. *karımaz bu edgü neçe yullaşa/ isizlik edikmez neçe edlese*

Sonuç

Kutadgu Bilig yazarı, dış dünyada gözlemlediği gerçeklere yönelik bakış açısını okuyucuya iletmek ve onun algısını geliştirmek için felsefe, siyaset ve ahlak konularındaki düşüncelerini dört sembolik kahraman etrafında kurguladığı diyaloglar ve bilgi akışı yaptığı bölümlerle, manzum bir edebiyat yapıtı olarak oluşturmuştur. Burada metnin konusunu geliştirmede önemli olan kavramları sözcüksel bağdaşıklıkla yansıtarak, metindeki temel fikirleri ortaya çıkarmıştır. Ki bu da bizi yazarın somutlaştırdığı anlam düzleminden hareketle eserin duygu ve düşüncelerine ulaştırmaktadır.(Adalı, 2003.).

Bilindiği gibi yazıyı metin yapan şey, onun yüzeydeki biçimsel özelliklerinden çok ilettiği anlamla sunduğu algıdır ve anlam da metnin alımlanmasıyla iletiye dönüşür. Ancak biçim ve dil yani söyleyiş Moran'ın deyimiyle ona sonradan eklenmiş bir değerdir. Dolayısıyla önemli olan konunun işleniş biçimidir ve bu, yazıyı metin yapar. (Göktürk, 1989, s.42; Moran, 1999, s.164).

Kutadgu Bilig ihtiva ettiği tarihi dönem gramer özelliklerinin yanı sıra, önemi evrensel olarak kabul görmüş olan bu üç konuyu işleyiş biçimiyle, metin-içi yapıdan metin-dışı alanlara uzanan anlam ilişkilerinin örüntülenmesiyle, bir yazımsal yapıtın okurla kurması gereken iletişimi bugün bile sağlayabilmektedir.

Metnin basit bir cümleler dizisi olmaktan çıkıp metin olabilmesi için aktarmak istediği iletiyi ifade eden bazı bilgilerin tekrarlanması, bu tekrarın iletiyi geliştirerek onu bir sonuca bağlaması ve bunların yeni bilgiler ve yeni öğelerle metne harmanlanması gerekmektedir. Bunların metnin yüzeyinde nasıl uygulandığını ve metnin anlamsal olarak nasıl oluşturulduğunu bağdaşıklık ve tutarlılık ortaya koyar. (Aktaran: Onursal, 2003) Kutadgu Bilig, metnin anlam örüntüsüyle ilgili bilgilerin kavranması ve aktarılması için gerekli olan bağdaşıklıkla tekrarlarla başarılı bir şekilde ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Adalar, D. (2004). *Anadili olarak Arapça ve Türkçenin Öğretiminde Kullanılan Metinlerin Karşılaştırılması: Bir Eşdizimsel Örüntüleme Çözümlemesi*. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Adalı, O. (2003). *Anlamak ve Anlatmak*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Aksan, D. (1971). Kavram Alanı -Kelime Ailesi ;İlişkileri ve Türk Yazı Dilininin Eskiği Üzerine. *Türk Dili Ansiklopedik Yıllığı Belleten*, s. 253-262.

- Aksan, D. (1987). *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları:357.
- Aksan, D. (1991).Göktürk Yazıtlarında Söz Sanatları-Güçlü Anlatım Yolları-.*Türk Dilleri Araştırmaları*, s.19-29.
- Aksan, D. (1999). *Anlambilim, Anlabilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksan, D. (2000). *Eski Türkçe'nin İzlerinde*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Akşehirli, S.(2007). Kelime Alanları ve Kelime. <http://www.ege-edebiyat.org>.
- Altıkulaçoğlu, S. (2010). Yabancı Dil Öğretiminde Eşdizimli Sözcük Öğretimi ve Anadilin Rolü. *Dil Dergisi*, 148, 37-52.
- Arat, R. R. (1974). *Kutadgu Bilig II Çeviri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig İndeks*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:47.
- Arat, R. R. (1999). *Kutadgu Bilig I Metin* . Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınlatı:458.
- Balcı, H. A. (2006). Metindilbilim Açısından Bir Çözümleme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, 191-194.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Coşkun, E. (2005). İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık, Tutarlılık ve Metin Elementleri. *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara.
- Çetinkaya, B. (Summer 2009). Eşdizimli Sözcükler. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature*, 196-206.
- De Beaugrande, R. A. (1981). *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman Group Company.
- Dilaçar, A. (1988). *Kutadgu Bilig İncelemesi* . Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları:340.
- Göktürk, A. (1989). *Sözün Ötesi Yazılar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Günay, D. (2007). *Metin Dilbilgisi*. İstanbul: Multilingual.
- Günay, D. (2007). *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual.
- Halliday, M. a. (1976). *Cohesion in English*. Londra: Longman Group UK Limited.
- Hoey, M. (1991). *Patterns of Lexis İn Text*. Oxford: Oxford University Press.
- Kaçalın, M. Kutadgu Bilig Metin. Erişim:15.05.2016www.ekitap.kulturturizm.gov.tr/.../10716,yusufhashacibkutadgubilig.
- Moran, B. (1999). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Onursal, İ. (2003). Türkçe Metinlerde Bağdaşıklık ve Tutarlılık. (Ed. Kıran A., Korkut E. ve Ağıldere S.). *Günümüz Dilbilim Çalışmaları* (s. 121-132). İstanbul: Multilingual Yayınları, Dilbilim Dizisi.
- Parlak, H. (2009). *Kutadgu Bilig'in Metin Dilbilimsel Yapısı*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Uzun, L. S. (1995). *Orhon Yazıtlarının Metin Dilbilimsel Yapısı* . Ankara: Simurg.
- Ventola, E. (1987). *The Structure of Social Interaction: A Systemic Approach to Semiotics of Service Encounters*, . London: Frances Pinter.

ÖZ

BAĞDAŞIKLIK VE KUTADGU BİLİG'DE SÖZCÜK BAĞDAŞIKLIĞI

Metin gelişigüzel cümleler dizisi değil, bağdaşık cümle dizilişidir. Dolayısıyla bağdaşıklık, bir cümle dizisinin metin olma niteliğini taşıması için gerekli olan temel ölçüt olarak değerlendirilir. Bir ögenin söylemdeki bir başka öğeye bağlı olduğu durumları kapsadığı için metnin bütünselliği de çoğu zaman bağdaşıklığı ile ilgilidir. Yazının metin olmasını sağlayan, metin içi ilişkileri kuran dille ilgili özelliklerin tümüdür. Tarihi dönem metinlerimiz içinde bu açıdan incelenmeye değer çok sayıda eser vardır. Bunlardan biri de *Karahanlı Türkçesinin* önemli eserlerinden biri olan *Kutadgu Bilig* 'tir. Manzum didaktik bir eser olan *Kutadgu Bilig*, ihtiva ettiği tarihi dönem gramer özelliklerinin yanı sıra, önemi evrensel olarak kabul görmüş olan bu üç konuyu (*Til Erdemin Münin Asığın Yasın Ayur; Edgülık Kılmak Ögdisin Asıgların Ayur; Bilig Ukuş Erdemin Asığın Ayur*) işleyiş biçimiyle, gelişigüzel cümleler dizisi olmaktan çıkmıştır. Eserde metinsel kurguyu ve anlam örüntüsünü geliştirmede önemli olan kavramlar, sözcüksel bağdaşıklıkla yansıtılmıştır. Bu durum metindeki temel fikirlerin ortaya çıkarılmasına ve metnin bütünselliğine katkı sağlamıştır. Bu çalışmada metinselliğin en önemli ölçütlerinde biri olan bağdaşıklık hakkında bilgi verilmiş ve anlam örüntüsünde metinsellik ölçütleri ustaca kullanılmış bir eser olan *Kutadgu Bilig* sözcüksel bağdaşıklık açısından incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bağdaşıklık, metin dilbilim, *Kutadgu Bilig*, *Karahanlı Türkçesi*.

ABSTRACT

COHESION AND LEXICAL COHESION IN KUTADGU BILIG

Text is described as a sequence of cohesive sentences, not a random arrangement of sentences. Thus, cohesion is considered as the major criterion in recognizing a sentence sequence as a text. Since it includes the situations where one constituent is tied to another in a discourse, textual integrity is related to cohesion frequently. It's what makes a composition a text, and all the language features that constitute the intratextual relations. There is a variety of works among our historical period texts that can be examined in this respect. One of these texts is the *Kutadgu Bilig*, which is one of the important works of the *Karahanlı* Turkish. *Kutadgu Bilig*, a didactic work written in verse, in addition to including historic period grammar features, in the way it treats the following three the subjects of whose importance is universally well accepted (*Til Erdemin Münin Asığın Yasın Ayur; Edgülık Kılmak Ögdisin Asıgların Ayur; Bilig Ukuş Erdemin Asığın Ayur*), is not a sequence of random sentences. In the work, important concepts that are important in developing the textual construct and meaning pattern is reflected in lexical cohesion. This contributes to

revealing the basic ideas in the text and to the integrity of the text. This study reports and informs on cohesion, which is one of the most important criterion in textuality. Moreover, it investigates Kutadgu Bilig, a work that used textual criterion in meaning patterns artfully, in terms of lexical cohesion.

Keywords: Cohesion, text linguistics, Kutadgu Bilig, Karakhanid Turkish.